

Л.А. Сергеева

ОЙЛОНЧЫМ ЧЛЕН ШОТ ДЕНЕ ЛОНЧЫЛЫМАШ

Паша тетрадь

_____ класс
_____ ШКОЛЫШТО
тунемше _____
_____ паша тетрадьше

Йошкар-Ола
Марий туныктыш институт
2016

*Марий туныктыш институтын
научно-методический советше темлен*

С 32 Сергеева Л.А.

Ойлончым член шот дене лончылымаш: Паша тетрадь. – Йошкар-Ола: Марий туныктыш институт, 2016. – 30 с.

Туналтыш классыште тунемше-влак йылме нерген наукин ужашлажым шымлаш тунгалыт. Нунын кокла гыч иктыже – синтаксис. Тудо мут кылдыш ден ойлончын чоңалтыштым да ыгыштым шымла. Йоча-влак мут-влакын смысл дене кылдалтмыштым йодыш почеш тунемаш тунгалыт. Нуно ойлымаш ужаш дене палыме лийыт, ойлончын членже нерген умылымашым налыт. Убакыже шинчымаш кумдангеш. Тунемше-влак ойлончым ойлымаш ужаш шот дене да член шот денат лончылаш тунгалыт. Йоча-влаклан ойлончым член шот дене лончылымаш нелыла чучеш. Ойлончым член шот дене лончылымо годым ойлончысо кажне мутшын могай ойлымаш ужаш улмыжым палыман. Член шот дене лончылаш тунгалме годым лекше нелылыкше мутын тиде але вес ойлымаш ужаш гыч улмыштым раш палыдымаш дене кылдалтеш. Ик ойлымаш ужаш гыч улшо мут-влак ойлончышто түрлө член лийын кертят. Южгунам ойлончын членже семын муткылдышат палдырна. Тидыже адакат йочалан неле йодышла чучеш, садлан 5-9 класслаште тунемше йоча-влакат лончылымаште йодылышым ыштат.

Тунемше-влаклан польш семын паша тетрадьым ямдылыме. Лончылашлан куштылго ойлончо-влакым шке гыч чонымо. Йоча-влак тыглай ойлончо-влакым пачаш-пачаш лончылаш тунгалыт гын, нунын лончылымо навыкышт виянгеш. Кугурак класслаште нелемдыме ойлончым лончылен керташышт йөн лиеш. Тунгалтыште теве мом шарныман: ойлончын чыла членже кок тушкалан шелалтеш. Тиде тун да ешарыме член-влак лийыт. Кажне тушкан могай улмыжым паша тетрадьыште раш умылтарен возымо. Мучаште шинчымаш кукшыгтым тергыме шот дене модыш семын йодышлам келыштарыме. Тидыже йочам пашам ышташ кумыландышаш. Паша тетрадь проста йылме дене возымо, садлан йочалан лончылымо йодышлам шымлаш сай йөн ышталтын.

Авторын редакцийже дене.

ББК 74.2

© Марий туныктыш институт, 2016
© Л.А. Сергеева, 2016

Ончылмут

Ойлончым член шот дене лончылаш йоча-влаклан куштылгы-жак огыл. Тиде тетрадьысе паша-влак тунемше-влаклан шке семын але ача-ава полшымо дене лекше неле йодышлам шымлаш полшат. Темлыме пример-влак лончылаш неле огытыл. Паша тетрадьыште эн ончыч теорий материалым верандыме. Устно шонкален каласкалыме образец ойлончым чын лончылаш полша. Ямдылыме материал негызеш йоча-влак тўн да ешарыме член-влакым муаш тунемыт. Лончылымо годым йымач кузе чын удыралме кореш-влакымат ончыктымо. Тўн да ешарыме член-влак деч кузерак йодыш шындалтмымат умылтарен пуымо. Икгай членан ойлончо-влакымат лончылашлан темлыме. Ойлончо-влакым член шот дене да ойлы-маш ужаш дене лончылаш тунем шумек, ойлончо гыч муткылдыш-влакым возен лукташлан образецым ончыктымо. Лончылышаш пример-влак ужаш гыч ужашыш чот шот дене ешаралтыт.

Марий йылме дене тыглай ойлончо-влакым лончылымо паша-влак уке улыт. Йоча паша тетрадь дене пашам ышта гын, тўн тунемме материалым келгын палаш тўналеш.

Мўнгыштў ача-ава дене пырля але шке семын паша-влакым лончылаш тунемаш темлалтеш. Туныктышо урок жапыштат паша тетрадьым ойлончым лончылымо годым кучылт кертеш. Паша возымо годым З.В.Учаевын марий йылме дене лукмо теорий материалжылан энертыме.

Ойлончо.

Подлежащий да сказуемый

Шонымашым кошартен каласыше мут-влакым але посна мутым **ойлончо** маныт. Ойлончо полшымо дене ме шкелан шонымынам, кумылнам каласен пуэна, весылан мом-гынат увертарена, күштена, тудын деч йодына.

Ойлончын тўн членже-влак – подлежащий да сказуемый. Подлежащий ойлончышто кб але мо нерген ойлалтме нерген палдара да Кб? але Мо? йодышлан вашешта. Лончылымо годым ик кореш дене ( ) удыралалтеш.

Сказуемый - подлежащий дене кылдалтеш да предмет дене мо ышталтмым увертара, тыгай йодышлан вашешта: предмет м о м ы ш т а? тудо к б? але м о? тудо м о г а й? Лончылымо годым ик кореш дене ( ) удыралалтеш.

Подлежащий ден сказуемый ойлончын негызшылан шотлалтыт, нуно ойлончын рўдыжб лийыт.

Мутлан: **Мардеж пуа.**

Нераспространённый ойлончо тўн член-влак дене гына каласалтеш.

Тўн член-влак деч посна ойлончышто кеч ик ешарыме член уло гын, тыгай ойлончо **распространённый ойлончо** маналтеш.

Мутлан: **Деве мардеж эркын пуа.**

Устно шонкален каласкалыме образец. Пушенгыште изи кайык шинча.

Тиде ойлончышто кайык нерген ойлалтеш. Мо? Кайык. Тиде подлежащий. Ик кореш дене удыралына. Подлежащий лўм мут дене каласалтын.

Кайык МОМ БШТА? Шинча. Тиде сказуемый. Кок кореш дене удыралалтеш. Сказуемый глагол дене каласалтын.

1. Подлежащий да сказуемыйым удыралза.

1. Мардеж лўшка.
2. Лум йога.
3. Пырыс мыйым онча.
4. Чыве кыдетла.
5. Рывыж чоялана.
6. Куку мура.
7. Йоча книгаг лудеш.

8. Олмапу пеледеш.
9. Ёдыр вёдым нумалеш.
10. Нуно эркын мутланат.
11. Шыншале рожыш пура.
12. Кече чылалан шырғыжеш.
13. Йоча воштылеш.
14. Комбо пырчым чўнга.
15. Ёдыр сылнын мура.
16. Тудо мотор тувырым чиен.
17. Те пушентгыш кўзенда.
18. Пырыс конгамбалне кия.
19. Ёстембалне когыльо пушлана.
20. Авам мелнам кўэштеш.
21. Шошо пеш эр тольо.
22. Шемшыдан сай шочын.
23. Акана олаш кудалын.
24. Эрла ме олашке каена.
25. Таче кече изиш левештыш.
26. Шорык кўтўшкё лектын.
27. Рвезе гармоньым устан шокта.
28. Пыл пеш эркын иеш.
29. Ушкал шёрым шуко пуа.
30. Комбо пелйола шога.
31. Изи рвезе мечым чума.
32. Энгерыште вўд юалге.
33. Снеге тений пеш сайын шочын.
34. Янлык-влак чодыраште илат.
35. Ёдырем ужар тўсан тувырым чиен.
36. Кемышкем вўд тич темын.
37. Кевыт ончылно калык погынен.
38. Шонанпыл пўгё семын коеш.
39. Пеледышыште лыве чонгештылеш.
40. Кечыйол мыйым ёрын онча.
41. Олыкышто пеледыш пеледеш.
42. Ояр игече кумылым нёлта.
43. Туныктышо сайын умылтара.
44. Кеч-кёат у ручкалан куана.
45. Сай игечым чылан йёратат.
46. Кочам радиом колыштеш.
47. Чыват ужаргым чўнгаш йёрата.
48. Ёдырем пеледышым шынден.
49. Ачам у тетрадьым налын пуыш.
50. Мый эре арун возаш тыршем.

51. Нуно кевытыш сатум конденыт.
52. Сенгыше-влак пӧлекым налыныт.
53. Тракторист-влак пасум куралыт.
54. Кайыккомбо тӱшка чодыра умбач чонешта.
55. Шыже моторлыкшо дене чыланам куандара.
56. Нина пеш кужу почеламутым наизусть тунемын.
57. Мушкын сакыме вургемым мардеж лупша.
58. Авам шӧр-торыкым ужалаш олаш кудале.
59. Ӱстембалне почын пыштыме книгаг ала-кӧ петырен.
60. Шыже кечын шокшыжо шагалрак шижалтеш.

Ешарыме член-влак

Ешарыме член-влак тӱнг але моло ешарыме член-влакым умылтарат.

Шотыш налза!

Йодыш шындалтеш	
Подлежащий деч	→ Рашемдык деке (определений деке)
Сказуемый деч	→ Ешартык деке (дополнений деке)
	→ Умландарыше член деке
Ешартык деч	→ Рашемдык деке
Рашемдык деч	→ Вес рашемдык деке
Умландарыше член деч	→ Вес умландарыше член деке
	→ Рашемдык деке

Рашемдык

 Рашемдык – ойлончын ешарыме членже, м о г а й? к о н? м о н? к у с о? к у н а м с е? м ы н я р? м ы н я р ы м ш е? к у д о? йодышлан вашмутым пуа да предметын пальжым (могай улмыжым) ончыкта. Ойлончышто подлежащийым, ешартыкым, лӱм мут дене каласыме моло членым рашемда. Рашемдык утларакше пале мут да лӱм мут дене каласалтеш. Рашемдыкым кудыр кореш (.....) дене удыралына.

Мутлан: Акамын ӱдыржӧ мотор тувырым чиен.

Устно шонкален каласкалыме образец. Пўнчыштö ола шиште шинча.

Тиде ойлончышто шиште нерген олатеш. МО? Шиште. Тиде подлежащий. Ик кореш дене удыралына. Подлежащий лўм мут дене каласалтын.

Шиште МОМ БШТА? Шинча. Тиде сказуемый. Кок кореш дене удыралатеш. Сказуемый глагол дене каласалтын.

Подлежащий деч йодышым шындена. Шиште МОГАЙ? Ола. Тиде рашемдык. Кудыр кореш дене удыралына. Рашемдык пале мут дене каласалтын. (Подлежащий деч йодышым шындаш ок лий гын, ойлончын моло ешарыме членже деч йодышым шындена.)

Шарныза! Рашемдыклан йодыш шукыж годым лўм мут деч шындалтеш.

3. Ойлончылаште ойлончын рўдыжым да рашемдыкым удыралза.

1. Йоча-влак кугу шоншым кученыт.
2. Трактор төр корно дене кудалеш.
3. Ял воктене изи энгер йоген эрта.
4. Шырчык сылне мурыжым йонгалтара.
5. Шыжымсе куэ у шовырым чиен.
6. Чодырасе лўкым коран кайышна.
7. Чывиге ужар шудым чўнгаш тўнале.
8. Даша онай книгаг лудын.
9. Авам понган шўрым шолтен.
10. Юалге игече ок куандаре.
11. Ночко лум шўргым шола могырым лупша.
12. Чевергыше каватўрым ончен куанет.
13. Шемалге-канде тўсан солькем мый шке йомдаренам.
14. Канде тўран окна серга умбаке волгалтеш.
15. Пеледышан тувырым авам шочмо кечемлан пöлеклен.
16. Акам олмам налашлан шўдö тенге оксам пуыш.
17. Торасе кокам таче унала толшаш.
18. Ямбердэ Ййван сылне сўретшым мемнан класслан пöлек-лыш.
19. Кугу тумыш нигö күзен ыш керт.
20. Йолгорным йöрлшö кугу пушенге петырен.
21. Ёстембалне тамле кочкыш пушлана..
22. Ала-кö почмо омсам пеш чот шўкале.
23. Чоя рывыж вўта шенгеке толмым чарнен.
24. Тале мардеж школ садвечысе кўкшö пушентгылам пеш талын лупша.
25. Туныктышына кочкаш йöрышö понго дене палдарыш.

26. Пошкудо рвезе-шамыч кугу лум курчакым ыштен шынде-
ныт.
27. Изирак-шамыч курык гыч мунчалташ йӧратат.
28. Кылмыше ий ўмбалнат мунчалтыше-влак койыт.
29. Угыч толшо рвезе рашемдыкым пеш вашке муын моштыш.
30. Маскаиге тутло мўйым тамлен шога.
31. Кукшо пушенге тураште сур меран тӧрштыл шогылтеш.
32. Лўдшӧ меран ужар чашкерлаш кудал пурыш.
33. Сур меран кешыр пасушто тореш-кутынъ кудалышт то-
лашыш.
34. Чашкерла лонгаште шордын кугу тўкыжӧ койылалтыш.
35. Корныш тарваныше пошкудына чонымо у кўварым ончал
савырныш.
36. Йошкар ур эн кўкшӧ пушенгыште койылдыш.
37. Уремыште самырык ўдыр-рвезе-влак мече дене модыт.
38. Изирак йоча-влак кугу мечылан тавалат.
39. Эн неле йодышлан ушан рвезе вашмутым пуыш.
40. Чодыра кокласе олыкышто чевер мӧрым погышна.
41. Тумерлаште шўшпыкын яндар семже йонгалтеш.
42. Ужар куэйолва кечыйол дене модалеш.
43. Уста рвезылан канаш каяш путёвкым пуэныт.
44. Келге ер покшелне мылам лўдмашын чучо.
45. Тиде кагаз лаштыкеш раш планым сўретлен ончыктет.
46. Ойлончо нерген келшыше примерым шуко шонен муым.
47. Рашемдыше членым ойлончышто чыланат чын муыныт.
48. Ўдырем пеш кугу куэрыжыкым верештын.
49. Лывырге вўдварам вачўмбаке пыштышым.
50. Лӧза саскан пызлыгичке дене тутло вареным шолтышна.
51. Канга чуриян да какши капан марийын чурийже палымыла
коеш.
52. Шемалге тўсан пийна ала-куш лектын кудалын.
53. Нечке комыля манмыжым умылен шым шукто.
54. Його пырысет пушкыдо чапажым нула.
55. Вачысе вўдварам пошкудо ял гыч налын толмо.
56. Каваште латкок шўдырым шотлышым.
57. Торасе корныш шоналтыде тарваныман огыл.
58. Посто гай шовырем пайремыш веле чием.
59. Шышталге тўсан манмыжым умылен ышна керт.
60. Кашташте улшо олача-вулача агытанын яндар кукарекужо
шергылте.
61. Нуно калыклан клубышто сай концертным ончыктышт.
62. Поро паша чылаж годым ок шарналт.
63. Шудо лонгаште шинчамлан шудышырчык перныш.

64. Агытанын мурьжо пошкудым пеш эр тарвата.
65. Эмлызе черланыше шонгым пеш тўткын шымлен нале.
66. Тентгече снегым погымо вернам муаш ыш лий.
67. Уремыште йўран гынат, тудо пырчат нўрен огыл.
68. Эр марте кум шагатым вучыман.
69. Кудымшо классыште тунемше-влак тунемме нерген мон-деныт.
70. Шудым солаш мылам пеш келша.

Ешартык

Ешартык – тиде ойлончын ешарыме членже, тудо предметым ончыкта да сказуемый дене кылдалтеш. Ешартык кў м? мом? кўлан? молан? кў дене? мо дене? кў нерген? мо нерген? кў деч?

мо деч? кў деке? мо деке? кў верч? мо ве рч? йодыш-влаклан вашешта.

Ешартык утларакшым лўм мут да олмешгыш мут дене, ты-гак чот мут але почеш мутан причастий денат каласалтеш. Ешартык тире-тире кореш дене (_____) удыралалтеш.

Мутлан: Ковамлан мотор шовычым пўлеклышым.

Устно шонкален каласкалыме образец. Кова мотор пижер-гым шуялтыш.

Тиде ойлончышто кова нерген ойлалтеш. Кў? кова. Тиде под-лежащий. Ик кореш дене удыралына. Подлежащий лўм мут дене каласалтын. Кова МОМ БШТЫШ? Шуялтыш. Тиде сказуемый. Кок кореш дене удыралалтеш. Подлежащий деч йодышым шындаш огеш лий. Сказуемый деч йодышым шындена. Шуялтыш МОМ? Пижергым. Тиде ешартык. Тире-тире дене удыралына. Ешартык лўм мут дене каласалтын. Сказуемый деч вес мутыш тетла йо-дышым шындаш оқ лий. Вес ешарыме член деч йодышым шындена. Пижергым МОГАЙ? Мотор. Тиде рашемдык. Кудыр кореш дене удыралына. Рашемдык пале мут дене каласалтын.

4. Ойлончылаште ойлончын рўдыжым, рашемдыкым да ешартыкым удыралза.

1. Миша пўртым онча.
2. Шольым модыш машинам вўда.

- 3.Игорь Петрович нерген газетеш возеныт.
4. Кемым арун эрыктенам.
5. Ёстембалне шулмо кинде кия.
6. Киндын тутло пушыжо пөлем мучко шарлыш.
7. Пызлыгычкым але погаш тўналме огыл.
8. Мўкшым ончаш куштылгыжак огыл улмаш.
- 9.Отарыште мьят кочамлан мўкшым ончаш полшенам.
10. Издерым курык ваштареш шупшаш нельрак.
11. Шорыкым шошым да шыжым тўредыт.
12. Туныктышын йодышыжлан тунемше тичмаш вашмутым
пуыш.
13. Эргымлан у тошкыморвам налынна.
14. Шўжаремлан кевытыш кошташ пеш келша.
15. Паренге дене кўэштме когыльо пеш тамле ыле.
16. Мемнан деке кужу мыжеран пөръен пурынеже.
17. Кокамлан вес серышым возаш шонышым.
18. Тудын нерген сай шомакым веле колалтын.
19. Имне нерген ойлымашым Н.Ильяков возен.
20. Мый дечем корным ончыкташ йодыч.
21. Пөрт деч шем ўмылка тарваныш.
22. Олмапу деке каза толын лекте.
23. Шолдыра шолем пакчасе йыраңым леведын.
24. Акам деке йолташыже-влак мөнгө пашам пырля ышташ то-
лыныт.
25. Кўтўм шыдан пасу деч поктен колтышт.
26. Урем дене кинде шупшыктышо машина сигналым пуэн эр-
тыш.
27. Оза пийжым шинчыр дене йолыштен.
28. Уна-влакым кинде-шинчал да пеледыш аршаш дене
вашлийна.
29. Тўнык гыч лекше канде шикшым рвезе-влак ужыныт.
30. Ече дене мунчалташ мылам келша.
31. Курык деч торлен шым шукто, лум ора поктен шуо.
32. Мугыла вуян ушкалжым авыралаш монденыт.
33. Йолташем-влак дене пырля садыштына энгыжым пеш ятыр
погышна.
34. Калык ўшан дене тудлан шке йўкшым пуэн.
35. Ме тый декет вес арняште унала миена.
36. Костенечым ончылгоч огыт палдаре.
37. Туныктышем нерген эре порым веле ойлем.
38. Йоча-влак кенеж жапыште тунемме нерген изиш монденытат.
39. Визытыш визытым ушаш тудлан эше неле улмаш.
40. Кө дене пырля пу ямдылаш кайымыжым ачам ыш каласе.

41. Шонго-влакын пайремыштышт нигөм пөлек деч посна ышт
кодо.
42. Чевер макым нигөлан пуаш.
43. Шурманшым яра кид дене кучаш неле.
44. Тыгай мотор янлыкым зоопаркыште ужинам.
45. Тудлан көм-гынат йолташлан налме нерген шоналтыман.
46. Паша деч шылын кошташ ок күл.
47. Урокетым ышташ полшаш тый декет кастене йолташет
мия.
48. Туныктышо нунын лудмыштым куанен ончыш.
49. Поро дене поро йыгыре ошкылеш.
50. Муру дене ошкылашат куштылго лие.
51. Ялна покшеч Кушна луман энер йоген эрта.
52. Шке урокыштыжо рвезын йокрокланымжым туныктышат
шиже.
53. Почталыон үдырлан серышым кучыктыш.
54. Эн тале ечызе лумым тудлан умаштак пуэныт.
55. Мемнан школышто чүчкыдын ече дене тагасымаш эрта.
56. Икымше лум вочмым чылан вученыт.
57. Чодыра умбач эртыше шем пыл мемнан изиш лудыктыш.
58. Чодыра лонгасе йолгорным вашке муаш ыш лий.
59. Кайык йүк тыште ир янлык уло манмыла шижтарен шер-
гылте.
60. Шогертенын почшо кужу улмаш.
61. Мурыжлан келшыше озаже тыштак шоген.
62. Телымсе чодыра неле омо дене малышыла коеш.
63. Пушентын пөршанмыжым ончаш йöратем.
64. Пүртүсым аралымылан оксам огыт йод.
65. Таче тудо шке мастарлыкшым калыкклан ончыкта.
66. Үдырем, сöрыметым эре шукташ тырше.
67. Иктылан иктым, весылан весым, кумшылан кумшым ямды-
ле веле.
68. Кө дене пырля мурыметым туныктышылан увертаре.
69. Тунемшылан сай вашмутым пуымыжлан визытаным шын-
дышт.
70. Таче эртарыме концертыште шүдö утла ег мурен-кушташ
түналеш.
71. Күреналге түсан пинегылан пырысиге-влакым оролыктат.
72. Йошкар агытаным шем пий авырынеже.
73. Миша ужар шудышырчыкклан шыгылым пурлыктыш.
74. Корнывожысо пушенте кошкышо гай коеш.
75. Шольым пайрем нерген йолташемлан телефон дене каласка-
лыш.

Умландарыше член

Умландарыше член – тиде ойлончын ешарыме член-же, тудо действийын кузе, кунам да кушто лийме вержым, амалжым да цельжым, могай условийыште лиймыжым ончыкта. Умландарыше член кушто? кушко? кушеч? кушан? кунам? кунамсек? кузе? молан? молан көра? көлан верч? моланверч? мыняр жап? мыняр жаплан? могай цель дене? мочоло? кунар? мыняр гана? могай условийыште? йодыш-влаклан вашешта да сказуемыйым рашемда.

Умландарыше член утларакше местный, направительный да обстоятельственный падеж форман лум мут дене, почеш мутан лум мут, наречий дене каласалтеш. Умландарыше член точко кореш дене (.....) удиралалтеш.

Мутлан: Шыжым лышташ велалмым ончаш пеш йоратем.

Устно шонкален каласкалыме образец. Пунчыштö ола шиште шинча.

Тиде ойлончышто шиште нерген олатеш. МО? Шиште. Тиде подлежащий. Ик кореш дене удиралына. Подлежащий лум мут дене каласалтын.

Шиште МОМ БШТА? Шинча. Тиде сказуемый. Кок кореш дене удиралатеш. Сказуемый койыш мут дене каласалтын.

Подлежащий деч йодышым шындена. Шиште МОГАЙ? Ола. Тиде рашемдык. Кудыр кореш дене удиралына. Рашемдык пале мут дене каласалтын. Подлежащий деч тетла йодышым шындаш ок лий. Сказуемый деч йодышым шындена. Шинча КУШТО? Пунчыштö. Тиде верым ончыктышо умландарыше член, обстоятельственный падеж форман лум мут дене каласалтын. Точко тире кореш дене удиралына.

5. Ойлончо-влакым член шот дене лончылыза.

1. Туняште эн шерге айдемылан авам шотлена.
2. Купчыкыштö пырысиге мырлен кия.
3. Пырыс диван йымалан шылын.
4. Тыште ончыктымо сурет мылам келша.
5. Тале мардежлан көра мемнам уремыш ышт колто.
6. Йоча-влак корнышко тарваныме нерген монденыт.
7. Тунемше-влак монтго пашам чын ыштеныт.
8. Пеш мундырнö кайык туска чонешта.

9. Шукертсек вучымо кокам таче унала тольо.
10. Мыланна коремышке волашлан вес корным ончыктышт.
11. Миша эрдене киндым веле кырт-карт пурлале.
12. Акам шовыным пелыгыч шелын кертын.
13. Урокышто Вера йышт гына олмам пурльо.
14. Ужава пеледыш лонгаште лорген шинча.
15. Тышан висвис эре шочеш.
16. Ончылнем пеш онгай сүрет коеш.
17. Ботинкеш кылдыме шнурокым ала-кушан йомдареныт.
18. Тошто шагатын йылмыже рүдыж гыч мучышталтын.
19. Корем гоч вончымо годым йолем укшеш удыралбым.
20. Меран школ пакчасе йыран гыч кугу кешырым шолыштын.
21. Күчык почет пеш писын чымалте.
22. Шыжым кастене вашке пычкемышалта.
23. Кашташ эн ончыч агытан верланыш.
24. Луман йўрлан верч тулвоштыр кўрышталтын.
25. Мылам шым гана ойлымо ок кўл.
26. Йўраныште зонтик деч посна нўрет.
27. Эр велеш мардеж лўшкымыжым чарныш.
28. Тыйым ужмыла икана олаш тарванаш перна.
29. Кече шонанпыл гоч мланде ўмбаке онча.
30. Кечышудо пеш кўшкў нўлталтын.
31. Изи янлык кечышудыш кўзынеже.
32. Пеледыш пайремыште онар патырла танасыше ятыр ыле.
33. Капка ончылно шинчыше коча-влак йўкым колмекышт шыпланышт.
34. Шовычын сынже пырчат весемын огыл.
37. Шовычышто пеледышыжым моторын сўретлыме.
38. Сумкаштем канде тўсан шовычым верештым.
39. Пашаште эреак уым кычалмаште веле ончылно лият.
40. Таче кевытыш кондымо вургем сатужым эрла гына ужалат.
41. Йывансолаште мурымо йўк мўндыркў шергылтеш.
42. Кас кавасе шўдыр-влак лумвырчыла изин веле палдырнат.
43. Вашкышыла корнылан киндымат пышташ монденам.
44. Уныкам ужмыла мўндыр олаш тарваныштым.
45. Рўж пижмаште капка деран шындыме лумым иканаште шупшна.
46. Тушанак пўртым нўлташ кутырен келшышна.
47. Тунемше-влак тергашлан пашам иктўр пуэныт.
48. Ме шкенан мутнам тунамак шукташ тўнална.
49. Мемнан отрядна эре ончыко да ончыко кая.
50. Пий семын оптымо йўкшў пакча шенгелне шокта.

51. Чодыра лонга гыч кадыргыл йогышо энерын лүмжө Пүнчан маналтеш.

52. Шоптырвондышко изи кайык пеш писын чонештен волыш.

53. Кочам тиде йомакым ятыр гана каласкален.

54. Ойлымашым умбакыже шке пеш сайын кошартышыч.

55. Коча-ковамлан сар жапыште тул-вуд вошт эрташ пернен.

56. Серышым возышыла, кочмо нергенат мондеман.

57. Пызлыште кичкыже пеш сайын шочын.

58. Чевер саскан пушентгыште кайыкшат сылнын мура.

59. Шукерте ожно ялна тураште кугу чодыра гүжлен шоген.

60. Пөлекым кучыкташ эмлызым сценышке ўжыктышт.

61. Кенеташте тудын писын ойлымыжым колынат шым шукто.

62. Тушко илаш каяш нигунам нигө йодын огыл.

63. Умшам карымемлан көра карме чонештымым шекланен омыл.

64. Ёмырешлан ачамын туныктен ойлымыжым ушешем пыштенам.

65. Шогертенын почешыже кандырам кылденит.

66. Литератур идалыклан пөлеклалтше арня рүжге эртыш.

67. Библиотекаш пеш шуко книгаг конденит.

68. Шукерте лудмо онай ойлымаш таче ушешем возо.

69. Юнармеец-влак строй дене чыланат иктөр ошкылыт.

70. Тений йырагеш ковышта ден кешырым йыгыре шынденит.

71. Курык гыч волаш лүдметлан көра таче ече дене танасымаште сеналтна.

72. Маскаигылан отарыште мүй печкем оролаш ўшаненит.

73. Ачам ола гыч сылне сүретан книгаг пошкудо рвезыланат налын.

74. Шоныдымо-вучыдымын ойгандарыше увер ялым авалтыш.

75. Шокшешт пыгыше рвезын вургемжым писын гына вашталтышт.

Икгай членан ойлончо

Ик йодышлан вашмутым пуышо да ойлончын ик членже денак кылдалт шогышо мут-влакым и к г а й ч л е н маныт. Икгай член-влак шукуж годым ик ойлымаш ужаш денак каласалтыт, но түрлө ойлымаш ужаш гычат лийын кертыт. Икгай член-влак рашемдыше шомак дене пырлят каласалтыт. Ойлончышто тыгак түрлө тўшка икгай член-влак кучылталтыт. Ойлончышто тўн членже-влакат, ешарыме членжат икгай член

лийын кертыт. Икгай член-влак мужырлышо ушем мут але шот-лымо интонаций дене кылдалтыт. Ушем мут уке годым, икгай член-влак коклаш запятойым шындена.

Мутлан: Кокам (могай?) канде, ужар, йошкар да нарынче тўсан карандашым пӧлеклыш.

6. Ойлончын икгай членжым удырлза

1. Зина ден Миша мече дене модыт.
2. Пырыс ден коля келшен илат.
3. Пий ден пырыс йолташ лийыныт.
4. Таче то йўр йўреш, то кече ончалеш.
5. Йоча-влак «Эрвий» ансамбльыште мурат, куштат.
6. Олыкышто ош, канде, йошкар пеледыш умбаке волгалтеш.
7. Тудо шке арвержым ўстембалан, кўвареш, диванеш шарен оптен.
8. Тенгече кастане тылзе ден шўдыр-влак пеш яндарын волгалтыч.
9. Пакча шенгекина ирсӧсна, рывыж толмо кыша палдырна.
10. Пушенте да чашкерла ужар лышташ дене леведалтыныт.
11. Кайык-влак пушентгыште муралтен, шўшкалтен, йўкланен шинчат.
12. Кемым, ботым, портышкемым ик лукеш чумырен шындыме.
13. Ёдырем чашкам да кўмыжым мушкын.
14. Рвезе изи капан веле, а куржмаште пеш тале.
15. Ёстембаке газетым да журналым пыштеныт.
16. Телым упшым, мыжерым, пижергым чийыман.
17. Таче налме упшем ала чияш, ала пыштен веле кодаш.
18. Кече то ончалеш, то пыл шенгеке шылеш.
19. Олык, чашкерла да ер ўмбач изи мардеж пуал эртыш.
20. Тунемше тиде задачым вашке да куштылгын ыштыш.
21. Туныктышем почеламутым, ойлымашым шона да воза.
22. Мардеж нарынче, кўрен, ужар лышташлам пӧрдыктылын да пўтырен.
23. Ушкал да шорык-влак кўтў гыч мӧнгышт пӧртылыныт.
24. Ме чодыраште, пасушто коштын савырнышна.
25. Шыже кече ондалчык: йўрат опталеш, лумат йогалеш.
26. Йылгыжше, кандалге тўсан наста кушеч тышке логалын?
27. Авам кўпчыкым, тӧшакым кошташ луктын сакен.
28. Пӧтыр кугыза тояжым кыгырын-мугырын кадыртыле да пыштыш.
29. Тыгай годым нимом вашешташ ӧрат да тўрлым шонкалет.
30. Мемнан деке толметлан да тыште илыметлан пеш кужу жап эртен.

31. Каза, шорык да ушкал күтү деч торленит, йомыныт.
32. Ушкал то лышташым, то шудым пурлалеш.
33. Кечыла шыргыжеш, шўлыканын коеш – нимом от пале.
34. Шудышто да мландыште палыдыме копшанге койылалтыш.
35. Озаже да уна-влак ўстелтўрыш шинчыч, кочкаш тўнальыч.
36. Ял воктенысе чодыраште лышташан да иман пушенге-влак кушкыт.
37. Чодыра гыч вашкыде, тыматлын гына маска легылдале.
38. Колызо-влак энгер серыште да ер воктене кужу жап шинчышт.
39. Чолгыжшо, күчык, палыдыме ўзгарым кычалаш колтышт.
40. Тышке ятыр калык чумырген: марий, чуваш, татар да мордва.
41. Пакчаште пургедашат, шўралашат, сомылашат кудымшо класс келшен.
42. Ик рвезыже я упшыжым налеш, я пижергыжым кудашеш.
43. Мо нерген шонаш: Моркыш каяш але каяш огыл?
44. Кочам чодырашке я Кугыер деке ала-молан эре шкетын коштын.
45. Тудын ойлымыжо ыш келше: ни умбакыже колышташ, ни тышеч каяш.
46. Катя пеш сайын мура, туге гынат сценыш лекташ але өреш.
47. Ачам командировко гыч эрла ала толеш, ала уке?
48. Проектыште чыла паша коеш: школ илыш, еш илыш да сылнымутшо.
49. Когылым да мелнам күэшташ, тувырым ургаш – Зина чылан алан уста.
50. Юл кундемыште илыше-влак: марий, чуваш, татар – чылан келшен илат.
51. Туныктышо то мыйым, то Андрейым савырнен ончалеш.
52. Класс доскан түсшө я ужарге, я күрен лийшаш.
53. Шоптырвондым, сливым да энгыжым угыч кусарышна.
54. Мбнтгө пашам шым умыло: ала возаш, ала ужашым веле лудаш.
55. Мурашат, кушташат, сценыште шкем кучашат туныктышына мастар.
56. Пий изи веле, туге гынат опташ пеш кертеш.
57. Шольым, авам, ачам – чыланат олаш унала каеныт.
58. Шыже, шошо, теле да кенеж нерген ойлымашым возаш тўнальыч.
59. Олма, сливе, вишне школ пакчаште тений сайын шочын.
60. Тений ялыштына эмлымверым, книгагудым чогапш палемденыт.

Муткылдыш.

Ойлончым член шот дене да ойлымаш ужаш дене лончылымаш

Муткылдыш – тиде ын (значений) да йылмы-лончыш (грамматике) могоырым кылдалт шогышо кок але икмы-няр шомак.

Мутлан: ару тувыр, шып шинча.

Шарныза. Ойлончын негызше муткылдышлан ок шотлалт. **Муткылдыш-влакым возен лука.**

Сылнын мура, Денис, Андрей ошкылыт, онай мыскарам, эгер вес могоырышто, тӧрза, мардеж пуалеш, тудын, ужар чашкерлаште, кайык-влак мурат, мыйым куандарыш, писын ошкылеш, шӱдыр, кече онча.

Энертыш. Ойлончо гыч муткылдыш-влакым возен лука, член шот дене да ойлымаш ужаш дене лончылыза.

Кӱкиӧ саварыште йошкар агытан шинча.

Тиде ойлончышто агытан нерген ойлалтеш. МО? Агытан. Тиде подлежащий. Ик кореш дене удиралына. Подлежащий лум мут дене каласалтын.

Агытан МОМ ЫШТА? Шинча. Тиде сказуемый. Кок кореш дене удиралына. Сказуемый глагол (койыш мут) дене каласалтын.

Подлежащий деч йодышым шындена. Агытан МОГАЙ? Йошкар. Икымше муткылдышым возен луктына.

1. агытан (**могай?**) - йошкар агытан

2.

3.

Тиде рашемдык лиш. Кудыр кореш дене удиралына. Рашемдык пале мут дене каласалтын.

Подлежащий деч тетла йодышым шындаш ок лий.

Сказуемый деч икымше йодышым шындена. Шинча КУШТО? Саварыште. Тиде верым ончыктышо умландарыше член. Точко кореш дене удиралына. Верым ончыктышо вочмыкышто каласалтше лум мут.

Кокымшо муткылдышым возен луктына.

1. йошкар агытан
2. шинча (кушто?) - саварыште шинча
- 3.

Ойлончын тўн членже-влак деч тетла йодышым шындаш ок лий.

Ешарыме член деч йодышым шындена.

Саварыште МОГАЙ? Кўкшө. Тиде рашемдык. Кудыр кореш дене удыралына. Рашемдык пале мут дене каласалтын.

Кумшо муткылдышым возен луктына.

1. агытан (могай?) - йошкар агытан
2. шинча (кушто?) - саварыште шинча
3. (могай?) саварыште - кўкшө саварыште

7. Ойлончо-влакым член шот дене да ойлымаш ужаш дене лончылыза. Муткылдыш-влакым возен лукса.

Тыге:

п.м. л.м. л.м. л.м. гл.
Чевер кече мландўмбаке чапажым шуялтен.

Чевер кече, мландўмбаке шуялтен, чапажым шуялтен. _____

1. Сур пыл тўшка эркын гына чодыра ўмбач ийын эртыш.

---

2. Ирсөсна кўтўн энгер гоч вончымыжым ужна.

---

3. Тиде почеламутым кужу жап тунемаш перныш.

---

4. Шўжаремлан налме у тувыр мыламат лачеш тольо.

---

5. Шергашвуй ден тегытвуйжым модыш пӧртыш погышым.

6. Модашлан кандашле кандаш пашкарым тодышт ямдылышна.

7. Шеренгым, олангым пеш шуко кученам.

8. Суртлан келшыше вольыкым конденытыс.

9. Агытанжат озаж гаяк улмаш, ужамат.

10. Озажлан келшыше мурым мураш перныш.

11. Ший ден шӧртным муаш шонымашем шулыш.

12. Кочмаш-йӱмашат шерге улмаш.

13. Пеледалт шогалше олмапум чылан йӧратен ончат.

14. Сай койышым тапташ куштылго шонышым.

15. Толшо шошыжо самырыклан веле шыргыжалеш.

16. Нарынчалгыше шыже илалшыракым куанен ончалеш.

17. Курыкын кўкшытшым пален муралтышым.

18. Шодырге тавалташ ачам пеш шукертак туныктен коден.

19. Комбын пелйола шогымыжым ончаш йбратем.

20. Шошо ден шыжым нигузе ваш от ыште.

21. Паренге лукмаште ойыртемалтшылан сай пөлекым кучык-тышт.

22. Танасымашке мемнан класс эн ончыч ушнен.

23. Когылын тутло пушыжо нерым чыгылтарыш.

24. Олмам тений тельлан ятырак коштымо.

25. Ончыко ончыде, корным палыде, мыланна илаш йӧсӧ ул-
маш.

---

26. Пийын опымыжо савар шенгелныла шоктыш.

---

27. Остановко пелен кудалтен кодымо пырысигын йӱкшӧ шок-
тыш.

---

28. Авам пучымышыш шинчалым шавалтыш да ўйым пыштыш.

---

29. Эмым ужалыме верым тышеч коранденыт.

---

30. Рушла чийыме вургемым шуко кычалаш перныш.

---

31. Мордва калык мылам тыматле койышан улмыж дене пеш
келшыш.

---

32. Тошкалмем еда йырангысе пурса пырчим шалатен кол-
тышым.

---

33. Шогертен кужу почшо дене моктана.

34. Ужар шудышто каналтен кияш пеш келшыш.

35. Мундырам пўтырен, парня вuemат козыранын.

36. Ший кол модмым ончаш Элнет серыш миен лекна.

37. Кочамын тошто патефонжым ачалаш куштылгак огыл ыле.

38. Шошымсо ужар тўс йўр укелан шапалген.

39. Корныжын кужытшым йолын эртымеке веле палышна.

40. Шочмо мландын шергыже мўндыркў кайымекем веле шижалте.

41. Тиде лудмо ойлымашым тачат сайын шарнем.

42. Сўретчын пиалже – ончаш толшо.

43. Лумұдыр лияшлан кандидат-шамыч ятырын лектыч.

---

44. Туныктышем-влак мыйын ача-авам алмаштышт.

---

45. Кеч-кӧлан тиде рольым ұшанаш ок лий.

---

46. Англичан туныктышын пальтожо пеш келшыш.

---

47. Телефон дене урокышто модаш шукертак чареныт.

---

48. Ойлончым чын лончылаш тунем шуынам.

---

49. Шужышо маскаиге отарыште мўйым тамлен шога.

---

50. Тиде сўретем оксала ужалаш шонен омыл ыле.

---

51. Шотлен пытарыдыме кагаз пашам шонен шинчышын лўмжӧ пале огыл.

---

52. Эн шуко сылнымутан литературым лудшылан шергакан пӧлек логале, молыштлан грамотым кучыктышт.

---

53. Тыгай кўкшытыш шуашлан чот тыршыман.

---

54. Рўж пижмаште солымо шудо копнашке чумыргыш.

---

55. Кеч-кўланат шочмо ял деч ёрдыжтё йёсын чучеш.

---

56. Каныш жапыште чыланат олык чараш погынышт.

---

57. Кандывуй пеледышым шканем веле погенам.

---

58. Чодыраште вашке пычкемышалташ тўналмыла чучо.

---

59. Сонарзе-влак ер тўрыш тольыч.

---

60. Чодыра тўрыштё ала-кё койылалтыш.

«Палыза-ян» модыш

1. Шонымашым кошартен каласем. Йылмылончыш (грамматике) рүдем уло. Кажне гана шонымашым кошартен каласыме интонаций дене пытем. Мыйым кузе лүмдат?

2. Ойлончо улам. Иктаж-мом увертарен каласем. Мыйын почеш точкым але кычкыралтыш палым шындат. Мыйым кузе лүмдат?

3. Ойлончо улам. Эре йодышем уло. Мыйын почеш йодыш палым шындат. Мыйым кузе лүмдат?

4. Ойлончо улам. Иктаж-мом ышташ шүден але темлен каласем. Мыйын почеш точкым але кычкыралтыш палым шындат. Мыйым кузе лүмдат?

5. Ойлончо улам. Кугу кумыл дене але кычкырал каласен кертам. Мыйым кузе лүмдат?

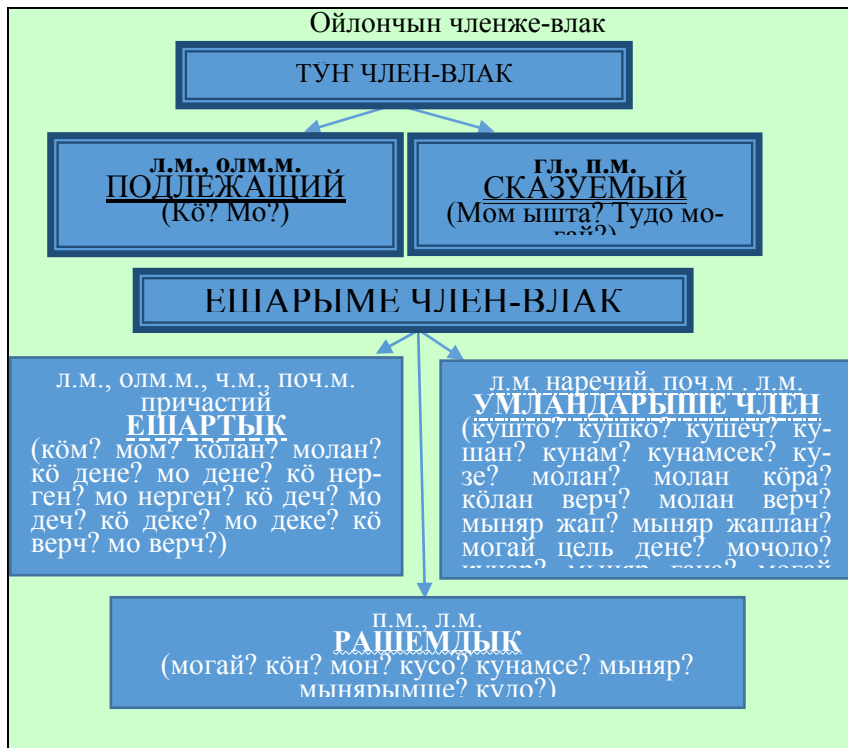
6. Ойлончо улам. Ик ойлончыш (грамматике) негызем веле. Мыйым кузе лүмдат? Кок ойлончыш негызан ойлончым кузе маньт?

7. Ойлончо улам. Ойлончын тўн членже гыч веле ышталтынам. Мыйым кузе лүмдат?

8. Ойлончо улам. Ойлончын тўн членже веле огыл, ешарыме членжат уло. Мыйым кузе лүмдат?

9. Ойлончо улам. Икгай йодышлан вашмутым пуэм да ойлончын ик членже денак кылдалтше мут-влакым ушем. Мыйым кузе лүмдат?

10. Ойлончо омыл. Предметым, тудын палыжым, действийым да тудын признакшым шкет мут дене тагастарымаште рашрак умылтараш полшем. Мыйым кузе лүмдат?

Марла йылмышанче термин мутер

ешарыме член – *второстепенный член*

ешартык – *дополнений*

ик йыжынан – *ик составан предложений*

йодышан ойлончо – *вопросительный предложений*

йылмылончыш – *грамматике*

йыжынан – *составной*

кокйыжынан ойлончо – *кок составан предложений*

кыдежан ойлончо – *сложный предложений*

кычкыралтышан ойлончо – *восклицательный предложений*

кычкыралтышдыме ойлончо - *восклицательный огыл предложений*

мучаш ой – *сказуемый*

мужырлалтше кыдежан ойлончо – *сложносочиненный предложений*

муткылдыш – *мут сочетаний*

ойлончо - *предложений*

ойлончыш – *синтаксис*

пеле ойлончо – *неполный предложений*

рашемдык – *определений*

савырныммут - *обращений*

таратыше ойлончо – *побудительный предложений*

тичмаш ойлончо – *полный предложений*

точкан ойлончо – *повествовательный предложений*

тыглай – *простой предложений*

ушалтше кыдежан ойлончо – *сложноподчиненный предложений*

ушеммутдымо ойлончо – *союздымо сложный предложений*

чарналтыш пале – *знаки препинания*

ыг - *значений*

Библиографический список

1. З.В.Учаев. Марий йыме. Теорий 5-9. Йошкар-Ола. Марий книга савыктыш, 1993.
2. Марий орфографий мутер. Йошкар-Ола. 2011.

Содержаний

Ончылмут	3
Ойлончо. Подлежащий да сказуемый	4
Рашемдык	6
Ешартык	9
Умландарыше член	12
Икгай членан ойлончо	14
Муткылдыш. Ойлончым член шот дене да ойлымаш ужаш дене лончылымаш.....	17
«Палыза-ян» модыш.....	25
Марла йылмышанче термин мутер.....	27
Библиографический списке	28

Сергеева Любовь Анатольевна

ОЙЛОНЧЫМ ЧЛЕН ШОТ ДЕНЕ ЛОНЧЫЛЫМАШ

Паши тетрадь

Компьютерная верстка Н.В. Гусевой

Гарнитура Тип Таймс. Усл. печ. л. 1,87. Учетно-изд. л. 1,71.

